

KOSÁR, SZÜR, ROKKA. Mikor Csokonai Dorottyája a férfiak ellen vívott csatában kezét-lábát töri, bús szívvel végrendelkezik és kétezer szuverént testál a bécsi bolondok-házának:

Hogy fundusuk légyen az olyan szüzeknek,
Kik kosarat adván magok kérőjöknek,
Amint szokott, örök pirtában sültének.

A közbeszédben szinte mindennap élünk ezzel a szólással: *kosarat adni, kosarat kapni* s értjük rajta az elutasító választ, még pedig elsősorban azt, amelyet a leánykérő kap; de aztán átvisszük bármilyen viszszaütasításra is, mely enyhe formában történik. Meghívást, asztali kínálást szoktunk megtoldani ezzel: „De aztán kosarat nem fogadunk el!” Szóval e szokásmondás *jelentését* mindenki tudja, de *eredetét*, hogy miért éppen *kosarat* emlegetünk, nagyon kevesen.

A magyar nyelven kívül csak a németben van meg, belőle került hozzánk mint jövevény-szólás. Eredete a regényes lovagvilág szokásaiban gyökeredzik. Úgy illet, hogy a szerelmes lovag ne a várkastély kapuján, hanem nyaktörőbb úton, valamelyik ablakon át igyekezzék imádottjához. Ebben a vállalkozásban gyakran a hölgy maga is segítségére volt, tudniillik kötélben kosarat bocsájtott le, a lovag beleült s így a *gyengéd* kezektől felvont *liften* jutott óhajtott céljához. Ha már most az udvarló kelletlen volt, akkor a hölgy feneketlen kosarat akasztott a kötél végére, így adván tudtára a lovagnak, hogy nem óhajtja udvarlását. De az is megtörtént, hogy a csintalan ideál olyan kosarat bocsájtott le erkéléről, melynek laza volt a feneké s egy rándításra, a mennyországba vívó út felén kiszakadt s az imádó zúzott lapockával, ficamodott karral és láb-lal fizetett azért, hogy magát aszszony kezére bízta. Így járt a

minnesängerek Don Quijote-ja, Ulrich von Liechtenstein, aki magáról zuhanva, törött bordával a vár árkában is még hölgye kegyetlenségét énekbe foglalta. Ez a *szép szokás* még a XV. században is virágzott, de attól kezdve szelídebb alakot öltött: a hölgy üres vagy feneketlen kosarat küldött imádójának, vagy ha személyesen jelent meg, a nyakába akasztotta. Ez, mint népszokás, Németország némely vidékén a XX. század elejéig megmaradt. A nyelv azonban, mely nagyon hű megőrzője a mult hagyományainak, mint szólást, pusztá képes kifejezést máig megtartotta.

Hozzánk, a szokás talán nem, de a szólás igen, már a XVI. században eljutott, bizonyára a mi urainknak a német lovagokkal való érintkezése útján. Nem kisebb embernek, mint Balassa Bálintnak, a XVI. század híres szerelmes lovagjának levelében olvassuk, hogy mikor Kru-sith Ilonával való házasság forog az eszében, kéri bátyját, puhatolódzzék, mi véleménye lehet, mert: „Nem akarnám, hogy *esméig kidölnék az kosárból*”. A XVII. században Gyöngyösi István emlegeti az *üres kosarat*, mikor Kemény János házassági ajánlattal küldi követét a szépséges Lónyai Annához. Ebből az sejtethető, hogy az igenlő választ jelképes vírággal, ajándékkal *telt kosárral* adták tudtul a reménykedő kérőnek. Azóta a szólás, mely eredetét a főúri körök szokásában vette, a köznyelvben is teljesen elterjedt és beszédünk mindennapi elemévé vált, sőt a népnyelvben is meghonosodott.

Míg a *kosár* felsőbb társadalmi osztályból szállt alá a köznyelvbe, addig egy más, azonos jelentésű szó-lás a nép nyelvéből emelkedett társalgásunk jelképes beszédébe. Ez a szólás: „*kitették a szűrét*”. Ez ugyancsak a leánykéréssel kapcsolatos szokásban gyökeredzik. A házassalándó legény cifra szűrben elment

leánynézőbe. A konyhában felakasztotta szűrét s bement az „első házba“ a házbellekhez. Ha távozott és látta, hogy szüre még ott lóg a konyhában, tudta, hogy szívesen látják; de ha közben *szűrét kitették* s az ereszt alá akasztották, ebből meglátta, hogy nincs mit keresnie a házban s többé nem fordult meg benne. Ime, milyen finom módja van a népnek, hogy a visszautasítás kellemetlenségének szóbeli kifejezését elkerülje.

Hasonló az is, mikor a legényt nem valami húsfélével, hanem kásával kínálták; ez a *kitoló kása* is jelképe az elutasításnak. Népi szokás volt az is, ha esténként a leányok

fonókába gyűltek s egyikük nem volt inyere a társaságnak, akkor a *rokkáját tették ki* az ajtó elé, a kelletlen vendégnek meg nem terítettek a többivel, hanem *kitették a tálát*. E szokások közül a szűrkitetés a legújabb időig fennmaradt, s míg a többi elenyészett, mint szólás közkeletűvé vált a nyelvben. Ma már a városban is hallani, hogy „majd kitesszük a szűrét“, s ha valaki nem dolgozik, amint kell, akkor a „hivatalból kiteszik a szűrét“. Ime így találkozik a nyelvben egy idegen, magas társadalmi rétegből került emlék egy tősgyökeresen magyar népi szokás nyelvi hagyományával.

Tolnai Vilmos.